

Дорошенко Сергій

Український державний лісотехнічний університет

МІЖВОЄННА УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ У ФРАНЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ ТРЕТЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

© Дорошенко С., 2003

Обґрунтовується ідея про те, що українська еміграція у Франції – складова частина світового міграційного процесу, яка свідомо розвивалася у межах західного напрямку української геополітики. У 20-30-х роках ХХ століття через відсутність української національної державності набула стихійного характеру. У Франції українські емігранти опинились в умовах демократичної, як на той час, політичної системи Третьої Республіки, яка надавала загалом ширші можливості для участі емігрантів з України в економічному, соціально-політичному й культурному житті. Це дозволяло українським політичним емігрантам розвивати власну, а також переймати і засвоювати кращі зразки французької політичної культури і, водночас, включатися у європейський і світовий політичний процес.

The article proves an idea that Ukrainian emigration is the composing part of the general world process of emigration, developed in the margins of the west direction of the Ukrainian geopolitics. In the 20-30 years of the XX as a result of being with out state century it was rather unorganized. In France the Ukrainian emigrants became to the situation of democratic conditions of the Third Republic, that gave them a better ability for the taking part in the economics, social politics and cultural life. Ukrainian political emigrants were given a chance to develop and to borrow the best examples of the French political culture and to take part in the European and the world political processes.

Актуальність. Міграція становить надзвичайно важливий елемент політичного життя сучасного світу. Міграційні відносини в національному вимірі та міжнародному аспекті завжди були, є і будуть актуальними з політичної і соціальної ретроспективи, тому що саме вони всеохопно позначаються на виробництві, культурі, духовності й загалом на світогляді великих мас людей. Соціальним двигуном, рушійною силою міграції є боротьба особистості за своє власне самоутвердження у будь-якому соціумі, за пошук кращих умов для більш цивілізованого існування, в тому числі засобами і шляхом соціальної мобільності як в національному, так і в транснаціональному (міждержавному) просторі. На цій основі обґрунтовано логічний висновок: еміграція з одної держави завжди “накопичує суспільні багатства другої держави” [1, с.12].

Проблема української еміграції у Франції **висвітлюється** в окремих працях українських (Трошинський В., Шевченко А.А.), а також французьких (Дюпон-Мельниченко Ж.-Б. істориків. Опрацювання політологічного аспекту зазначеної проблеми започатковано нами науковою статтею “Вплив політичного середовища Франції Третьої Республіки на політичну свідомість діячів української діаспори (1875-1940), яка подається в межах докторського дослідження “Ідеї української державності в історії політичної думки Франції (20-30-ті роки ХХ століття) та їх вплив на політичні процеси в Україні”.

Мета – у контексті складного й неоднозначного розвитку загальноєвропейського політичного процесу обґрунтувати місце й значення української еміграції у Франції як складової частини світового міграційного процесу, яка свідомо розвивалася в межах західного напрямку української геополітики, і в міжвоєнний період набула стихійного характеру. **Завдання** – визначити ставлення до українського питання з боку громадсько-політичної еліти Франції Третьої республіки; з’ясувати історичні обставини інтеграції українських емігрантів в структуру політичної системи республіканської Франції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українці, які з різних причин покинули колись батьківщину, посприявши заселенню й господарському освоєнню нових територій на багатьох континентах і в різних країнах світу, їх економічному поступові, соціальному прогресу й культурному розвитку, також долучилися до так визначеного міграційного процесу. Все ж найдавнішою традицією життя у діаспорі відзначаються євреї та вірмени; натомість утворюють найчисельніші національні діаспори китайці, німці, італійці, поляки. Сюди зараховують і українців на тій підставі, що вони проживають на всіх континентах і в різних країнах світу (із тамтешнім населенням) понад 10 млн. осіб, займаючи за цим показником друге (після поляків) місце серед слов’янських народів [див.: 3, 4, 42].

Еміграція, як одна з форм міграції (поряд з імміграцією, рееміграцією і репатріацією), від XVI століття розгорталася в межах таких головних потоків: 1) еміграція з Європи до Північної Америки; 2) еміграція з Європи до Південної Америки і району Карібського моря; 3) еміграція з Європи до Південної Африки і Океанії; 4) переселення людей на Далекому Сході (в основному з Китаю та Індії у сусідні країни);

5) міграційні процеси в межах Північної Америки (з Атлантичного узбережжя на Захід); 6) вивезення невольників з Африки до Америки; 7) внутрішня міграція у кордонах Росії і СРСР на схід [10, с.167]. Міграційні процеси, що відбувались і відбуваються в глобальному масштабі, співвідносні з політичними інтересами кожної суверенної держави, яка на цій основі формує власну геополітику й відтак – передбачає і враховує основні принципи міграційного руху (українці стали складовою частиною цього руху). Наші дослідники вважають міграційне населення явищем прогресивним в історичному процесі, необхідною умовою розвитку суспільства [5, с.199, 200], важливим елементом української геополітики. На цій підставі визначено типологію, основні чинники й суспільно важливі функції міграції як політологічної категорії. Останнє набуває особливого значення серед обставин, коли масштабна за своїми розмірами міграція-імміграція безпосередньо впливає на складну демографічну та інфрасоціальну структуру населення країни, себто коли вплив жителів регіону не забезпечується простим відтворенням населення, а потік мігрантів у густонаселені райони призводить до їх перенаселення, до неможливості задовольнити їхні потреби, до виникнення міжетнічних та інших конфліктів.

Українська еміграція у Франції стала складником загальноєвропейського політичного процесу. Сучасні дослідники доводять: від Київської Русі до часів Української Народної Республіки український етнос тривалий час був органічною складовою європейської спільноти, що визначалося об'єктивними геополітичними умовами його існування, але протягом останніх століть українська геополітика була штучно обмежена північно-східним напрямком. Отже, історично визначено три основні напрямки української геополітики: 1) перший, пов'язаний з поширенням українського етносу на південь, який від самого початку забезпечував піднесення рівня рідної культури; 2) східний напрям (так і не набув широкого розповсюдження), а головним завданням його стало здійснення завойовницьких походів, турбота про оборону країни від численних набігів недержавних кочових народів та племен, стосовно яких Київська Держава мала вищий рівень розвитку; 3) західний вектор (визначений однією з найголовніших традиційних орієнтацій української геополітики) провадив до встановлення різноманітних зв'язків та співробітництва з країнами Західної Європи, в тому числі з Францією (цей вектор виявив себе дещо пізніше, порівняно з південним і східним). І Галицько-Волинська Держава – перше українське державотворення, в якій західний напрям набув найбільшого поширення, змістового наповнення, і став домінуючим. З геополітичної точки зору Козацька Держава (історично “третя” складова українського етнодержавотворення) також добре вписувалася в європейські політичні та культурологічні процеси й багато спричинилася для самоствердження українського чинника у Франції. Але після знищення Козацької Держави наприкінці XVIII століття українська геополітика і відповідний міграційний потік з України на Захід, (як раціонально вмотивований процес) постає лише в 1917-1920 роках. За цей дуже короткий період українські уряди особливо багато зробили для проведення західної геополітики [2, с.12, 13, 26]. Але в період між двома світовими війнами в умовах відсутності суверенної держави й неможливості втілення національно визначеної геополітики українська еміграція у Франції набуває стихійного, суб'єктивного характеру. І навіть появляються біженці.

Хоч наша тамтешня міжвоєнна еміграція чисельно була меншою за польську, але також стала внутрішньоконтинентальним явищем (виїзд за межі етнічної української території на постійне (довгострокове) або тимчасове (на відносно короткий час) місцепроживання, зумовлене військово-політичними (громадянська війна, переслідування вітчизняних діячів з боку неукраїнських чинників, етнічна дискримінація з боку неукраїнських урядів), релігійними (утиск релігійних почуттів віруючих християн – православних, римо- і греко-католиків, а також протестантів), економічними (скрутне матеріальне становище, безземелля, безробіття) причинами, в основі яких лежало суб'єктивне бажання індивіда змінити місце проживання. Українці, які історично потрапили на французькі етнічні землі (цілеспрямовано або мимохідь, на шляху до більш віддалених – східних, західних, південних – прикінцевих пунктів свого руху в статусі емігранта чи біженця), досягнули кількісно найвищого рівня у цій країні (до 50 тисяч осіб) лише наприкінці 1920-х років XX століття. Перед тим і опісля їх там було менше.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Таким чином, тоді кількісний склад українців не міг суттєво вплинути на демографічні показники ані вітчизняного населення на батьківській землі України, ані на склад і питому вагу тамтешнього корінного населення, в середовищі якого українські емігранти перебували (інтегрувались, розселялись, розчинялись) з відчутною користю для цієї країни. Питання – в іншому. І на цьому наголошують дослідники: в XX столітті Україна належала до числа країн з надзвичайно низькими темпами росту населення. Впродовж століття з поважних причин (Світова й Громадська війни, Голодомор 1932-1933 років, масові політичні репресії і переслідування українців у кордонах новостворених європейських держав, у які ввійшли етнічні землі українців і на території яких вони перебували як дискримінована національна меншина) частка населення України в загальній чисельності населення Європи й світу постійно знижувалася. Натомість до

Першої світової війни діяла протилежна тенденція. Якщо у XVIII столітті в Україні проживало близько 9 млн. осіб, а на початку XIX століття – понад 30 млн., то напередодні Першої світової війни – вже більше 41 млн. У наступну чверть століття кількісний склад українського населення зменшився, що абсолютно розходилося з відомою демографічною традицією [4, с.12, 15]. Причину такої різкої зміни історично визначеної тенденції знаходимо в площині політичних інтересів і відповідних практичних кроків з боку урядів держав, які в період 20-30-х років XX століття намагались вирішувати власні проблеми за рахунок українців і на етнічній українській території, в першу чергу Польської, Румунської, Угорської Республік, Радянської Росії, а після 1922 року – Радянського Союзу. Чехословацька Республіка відзначалась загалом прихильнішим ставленням до українців. Тільки з урахуванням цієї обставини можна об'єктивно обґрунтувати такий висновок: Україні дуже бракувало тих мобільних, амбітних, енергійних, сповнених творчої насаги, фізичної сили й сміливості людей, наших співвітчизників, котрі виїхали за кордон і осіли у Франції, спричинившись до розв'язання актуальних (з огляду національних інтересів цієї країни) економічних проблем, зокрема повоєнної відбудови й подальшого розвитку промисловості та сільського господарства. Натомість в умовах негативного ставлення і загалом несприйняття “українських проблем” політичними системами, які в цей період часу впливали засобами влади на переважно більшість українських етнічних земель, життю їх корінних мешканців, їх політичним правам і культурно-релігійним почуттям загрожувала цілком реальна небезпека з боку антиукраїнських окупаційних властей. Останнє і відбито в показниках статистики.

Те, що українські емігранти все ж потрапляли до Франції, викликано об'єктивним розвитком історичних подій, і в першу чергу тих, котрі від XI століття спонукали французьких політиків цікавитися українською державністю і українським народом – на той час наймогутнішими в Європі. Останнє дозволяє сучасним дослідникам констатувати: ще у XVIII столітті “французька політика була проукраїнською” [11, с.45]. Такий інтерес з часом поступово пригасав, залишаючись не більш як одною з складових так званого “східного питання”, комплексу міжнародних суперечностей, викликаних занепадом Османської імперії, зростанням національної боротьби підвладних їй народів та посиленням суперечностей між європейськими державами, передусім між Англією і Францією за неподільне панування в регіоні, з одного боку, та політикою провідних європейських держав, спрямованих на руйнацію економічного та воєнного впливу Російської імперії, – з іншого. При тім на роль головного супротивника Росії на Сході висувалась “володарка морів”, “всесвітня майстерня” – Англія. Францію, котра натомість бажала запанувати на суходолі, тоді насамперед цікавили простіші й конкретніші цілі – “величезні запаси зерна, коней і людських ресурсів, якими відзначались безкраї українські простори”, а також матеріальні цінності головної британської колонії – Індії. Перше й друге Наполеон Бонапарт намагався досягти в ході воєнної кампанії 1812 року, для чого навіть передбачив звільнення українських селян від кріпосної залежності й утворення під проводом Мюрата (в статусі гетьмана) незалежної української держави Наполеоніди [6, с.38]. А далі це б йому відкривало шлях через Україну й Кавказ на Індію. Однак імператор дійшов висновку: українські селяни – колишні вільні козаки – не зрозуміють і не сприймуть гіпотетичних демократичних реформ ліберальних політиків. Тому нове покоління французьких державотворців більше не акцентувало уваги на українському факторі, розглядаючи Північне Причорномор'я виключно як “фасад Російської імперії на Чорному морі” [7, с.1530], до якого європейцям необхідно прокласти своєрідний міст з метою забезпечення товарообігу на лініях Схід-Захід навіть, якщо для цього доведеться розв'язати війну на Кримському півострові. Надалі в європейській політиці переважала глуха опозиція між Потрійним Союзом Центральної Європи і франко-російською лігою. За таких нових обставин офіційна Франція демонструвала остаточне згасання свого інтересу до України. Але в середовищі її інтелектуальної еліти, в якому народжувалась і нуртувала громадська думка, прослідковувалася протилежна тенденція, викликана поразкою у війні з Прусією, втратою національно важливих територій Ельзасу й Лотарингії, а також відхиленням державного керівництва від демократичних принципів, обґрунтованих школами Монтеск'є і Руссо. На цій основі серед відвідувачів аристократичних салонів – учених зі світовими іменами, книговидавців, відомих журналістів і письменників – і сотень тисяч читачів тамтешньої преси особливо посилюється увага до історичних прикладів боротьби українського народу за свою національну незалежність і державний суверенітет. Цього, однак, було замало, щоби французькі урядовці повернулися до українського питання; воно стає актуальним згодом, з подачі Центральних держав – Німеччини й Австро-Угорщини, яких у роки Першої світової війни відзначала конкретна антифранцузька позиція. Нарешті, в 1919 році південні й західні рубежі Української Держави, яка в тяжких боях виборювала свій суверенітет, знову ненадовго побачили французьких солдатів і військових моряків. Цього разу вони відстоювали важливий для їх країни статус другого (після Англії) експортера капіталу, а за французьким франком – титул найбільш стійкої валюти. Французькі військові спеціалісти з армії генерала Галлера також посприяли розбудові своєрідного санітарного кордону між Західною і більшовицькою Європою.

Отже, громадсько-політична еліта Франції (Третьої Республіки) відзначалась загалом поміркованою політикою. Між українським і французьким народами ніколи не існувало антагоністичних чи особливо гострих або відкрито ворожих відносин. Так, на тлі бурхливих міжнародних подій першої половини ХХ століття позиція французької сторони перед усім світом демонструвала її тимчасове відхилення від принципів відносин з Україною (що їх заклала Анна Київська, королева Франції, причинившись по материнській лінії до започаткування тридцяти поколінь королів; вона першою “запровадила в свідомість французів докази такої досконалої, хоч і віддаленої і до ХІ століття невідомої української культури” [8, с.55-66]). Але найсуттєвіше – така позиція засвідчила, по-перше, що громадськість країни продовжувала цікавитись проблемами України, по-друге, що інформація про українську державність, якою в період між двома світовими війнами володіла французька політична еліта, не досягла рівня політичного знання і тому не втілилась в активну проукраїнську політику; по-третє, що після жовтня 1917 року урядові кола й громадськість Франції були настільки стурбовані конкретними антидемократичними діями російських більшовиків, точніше “червоним терором”, який запанував у Росії й на окупованій більшовицькими арміями території України, що це викликало в європейців активний і широкомасштабний осуд. На цій підставі французький уряд мусив ужити дієвих заходів, аби “уникнути солідаризації соціалістичного руху з більшовизмом і не допустити перетягування французького пролетаріату на більшовицьку путь, на якій країну чекають лише два варіанти подій: а) страхітлива реакція, що на декілька десятиліть пригнобить Європу; б) повне знищення європейської цивілізації” [9, с.VI]. Тому ідеї державності, котрі в період міжвоєнного двадцятиліття українські політичні емігранти напрацьовували й поширювали в суспільному середовищі Франції, не знаходили очікуваних розуміння й діяльного сприяння на державному рівні. Натомість режим Третьої Республіки, зведений на історичній традиції пошанування закону, гарантував емігрантам дотримання важливих і обов’язкових у Франції політичних прав та свобод. Цим повною мірою скористались українці, долучаючись до участі в розбудові економічного, оборонного, наукового потенціалу цієї держави. Також реалізували право на розвиток вітчизняної культури, вивчення рідної (і французької) мови, а в місцях компактного проживання, зокрема в Парижі, створювали земляцькі, культурні, національні, політичні, релігійні організації (громади, спілки, товариства), випускали газети й журнали, де формулювали оригінальні ідеологічні конструкції. Усе це засвідчувало придатність українського мислення до розвитку й модернізації вітчизняної політичної культури, яка в політичній системі Франції поставала в статусі оригінальної субкультури державно організованого етносу, що дозволяло українським емігрантам долучатися до розв’язання актуальних загальноєвропейських і світових проблем.

Висновки. Українську еміграцію у Франції слід розглядати як складову глобального міграційного процесу, котра історично визначилась у межах західного вектора української геополітики, однак у міжвоєнний період набула стихійного характеру і стала залежною від чинних у Європі норм міжнародного (а на території Франції – її національного) права. Еміграція до Франції дозволила багатьом українцям урятувати своє життя, а також стати до виконання економічної, ідейно-політичної, культуротворчої, освітньої, оборонної, державотворчої та інших важливих, актуальних функцій. Ці та інші аспекти вимагають продовження дослідження в спеціальних розвідках з політології, які автор планує продовжити в світлі новітніх досягнень світової науки, посилаючись на українські та зарубіжні архівні й бібліотечні фонди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко О. *Міграційна політика української держави на сучасному етапі (політологічний аспект): Автореф. ... дис. канд. політичних наук.* – К.: Б.в., 1997.
2. Василенко С. *Геополітичні виміри України в загальноєвропейському політичному процесі: Автореф. ... дис. доктора політичних наук.* – К.: Б.в., 2002.
3. Заставний Ф. *Українська діаспора (розселення українців у зарубіжних країнах).* – Львів: Світ, 1991.
4. Заставний Ф. *Населення України.* – Львів: Просвіта, 1994.
5. *Енциклопедичний політологічний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів.* – К.: Генеза, 1997.
6. Benoist-Méchin. *Ukraine. Dès origines à Staline.* – Paris.: Albin Michel, 1941.
7. *Dictionnaire de géopolitique. Sous la direction de Yves Lacoste.* – Paris: Flammarion, 1993.
8. *Discours de Monsieur Jacques Chirac Président de la République française à l'Université d'État Chevtchenko, Kyiv – Jeudi, 3 septembre 1998 // L'Ukraine (Paris).* – 1998. – №251-252.
9. Dumas K. *Prawda o bolszewikach. Dokumenty i noty świadka / Tłumacz. z franc.* – Paris.: Ed. Franco-Slave, 1919.
10. *Mała encyklopedia wiedzy politycznej / Pód. red. M.Chmaja i W.Sokoła.* – Toruń.: Adam Marszałek, 1996.
11. Verhun T. *Les liens historiques et culturels entre l'Ukraine et la France // L'Est européen (Paris).* – 1994. – №233.